

The background is a painting of a landscape. It features a wide river or canal in the foreground, with green fields on either side. In the distance, there are dark, silhouetted trees or structures. The sky is filled with large, textured clouds in shades of blue, grey, and white. The overall style is impressionistic with visible brushstrokes.

Ruimte voor het Veen

Op weg naar een nationaal gebiedsprogramma
met regionale uitwerkingen

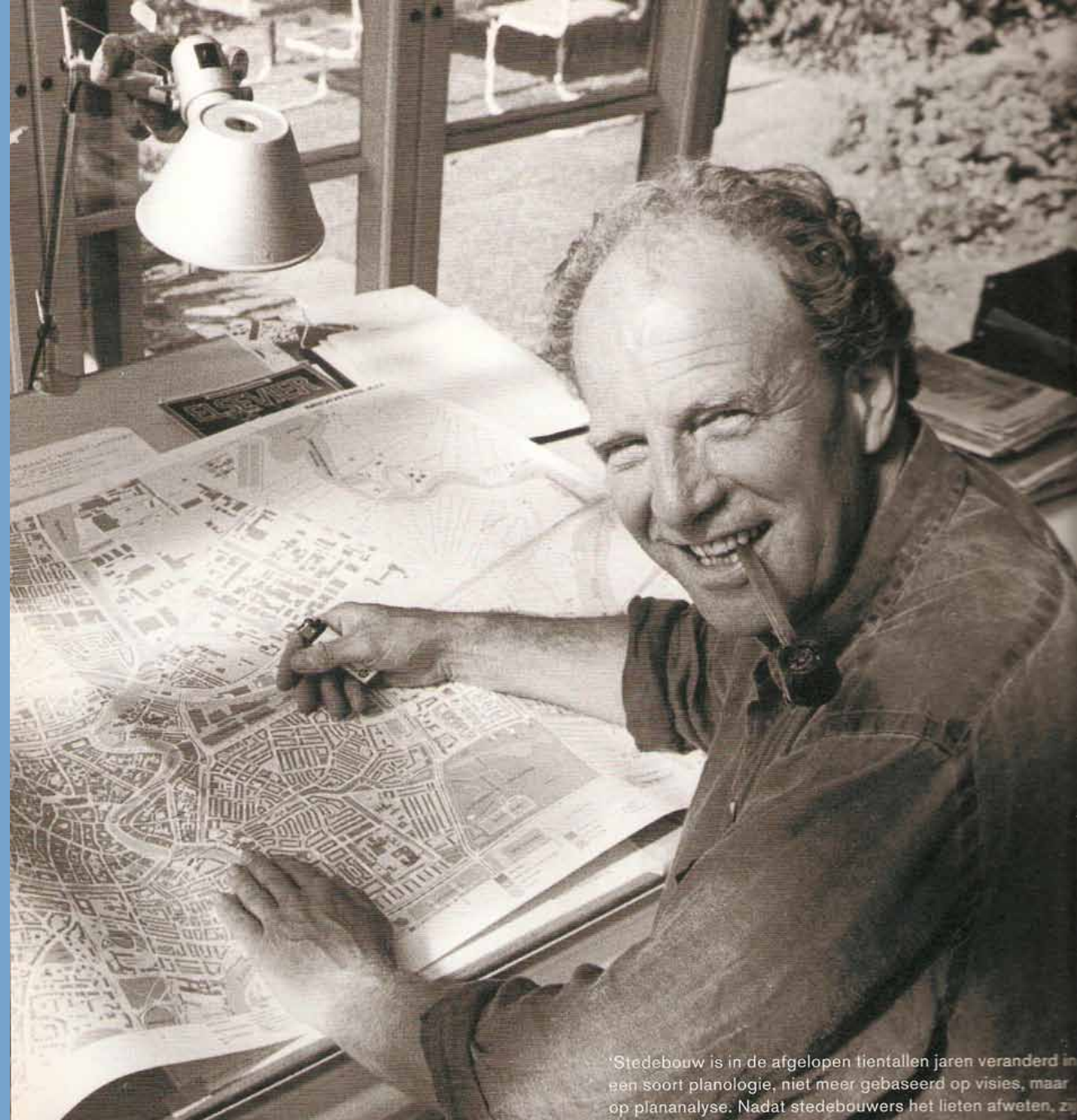
Zegveld, 16 juni 2017

Peter de Ruyter, landschapsarchitect

bron: Boskoops museum

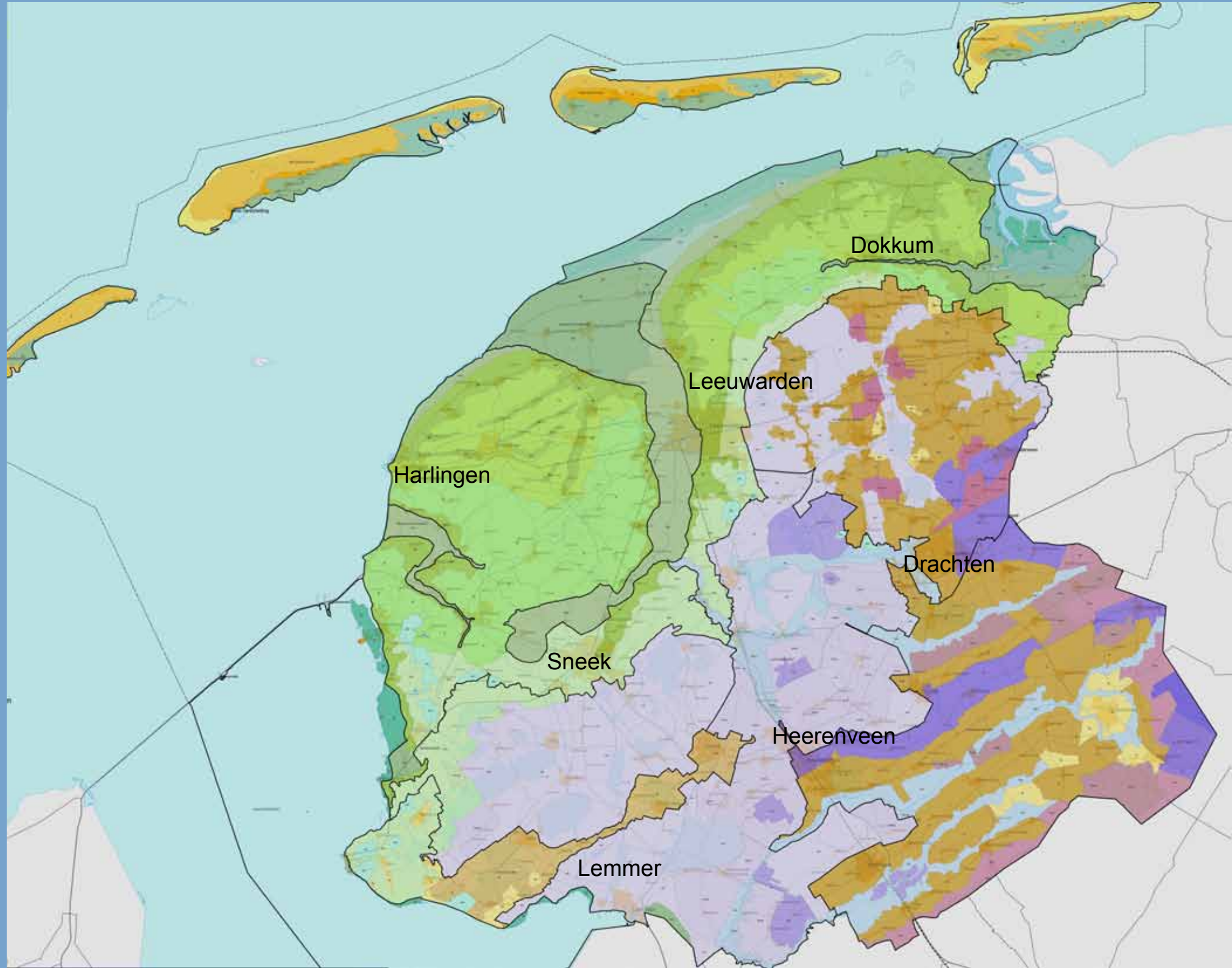

'Kind van het Veen'

'Stedebouw is in de afgelopen tientallen jaren veranderd in een soort planologie, niet meer gebaseerd op visies, maar op plananalyse. Nadat stedenbouwers het lieten afweten, z

Alle Hoeser, landschapsarchitect (1943 - 1997)

Dokkum

Leeuwarden

Harlingen

Sneek

Drachten

Heerenveen

Lemmer

bron: Atelier Fryslân

PETER DE RUYTER

Over de toekomst van
het Friese landschap

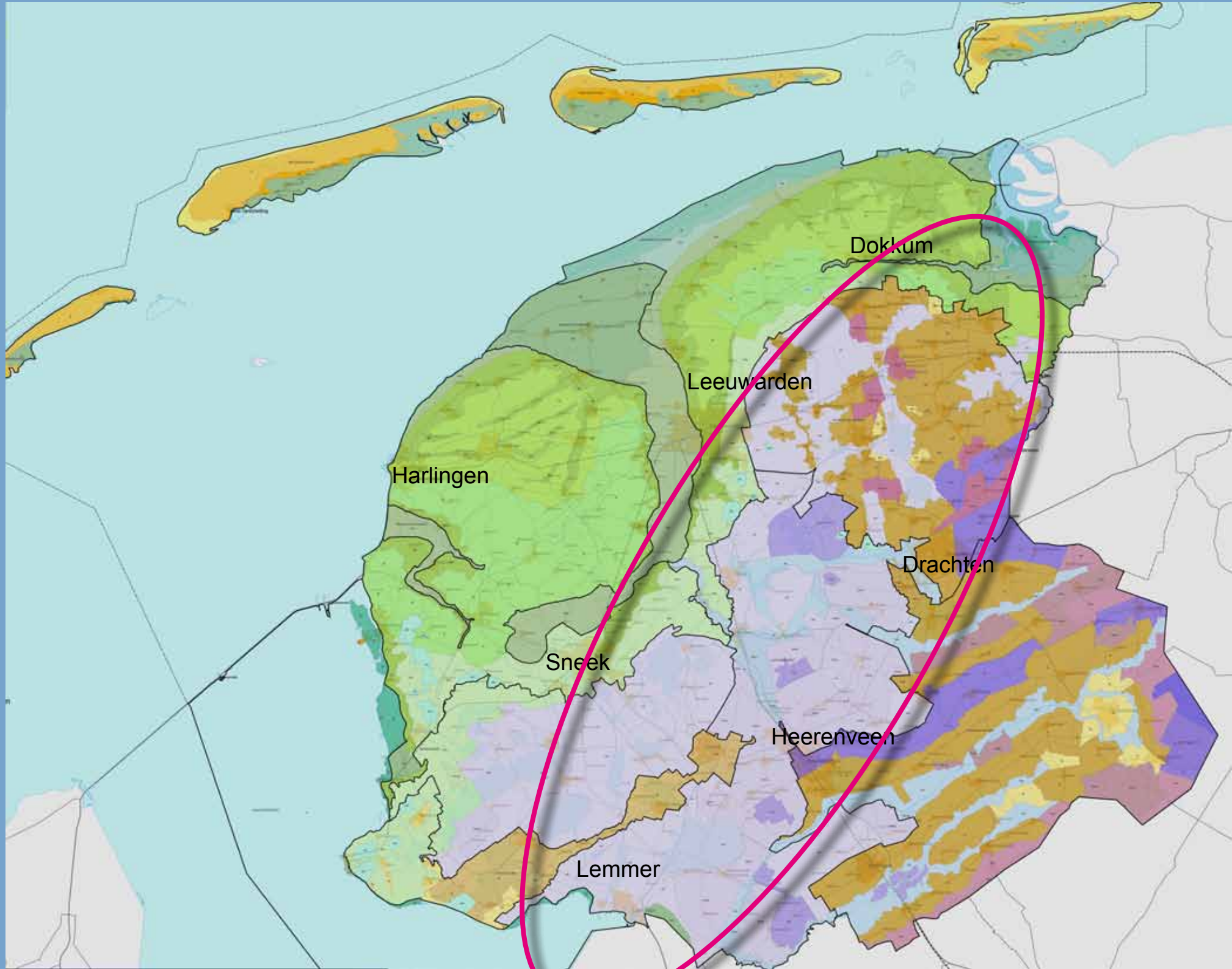
VLOEIEND
LANDSCHAP

VLOEIEND LANDSCHAP

PETER DE RUYTER

B

Dokkum

Leeuwarden

Harlingen

Sneek

Drachten

Heerenveen

Lemmer

Skriuwersark 'De Veenhoop'

Petgaten 'De Veenhoop' (It Fryske Gea)

foto: Hans Peter Föllmi

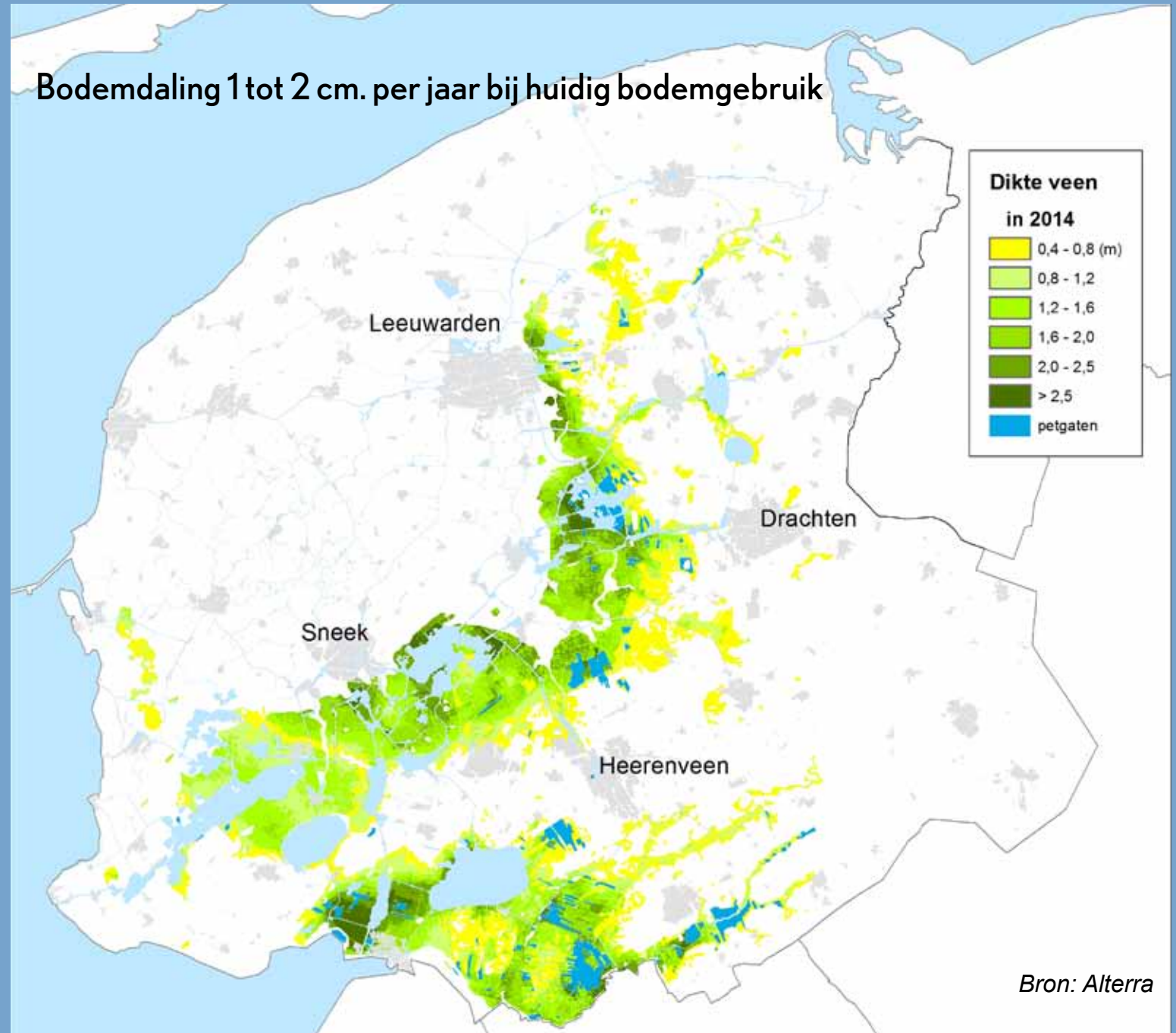
De uitgedroogde Friese veenpolders (kavels verbreed, sloten gedempt)

foto: Hans Peter Föllmi

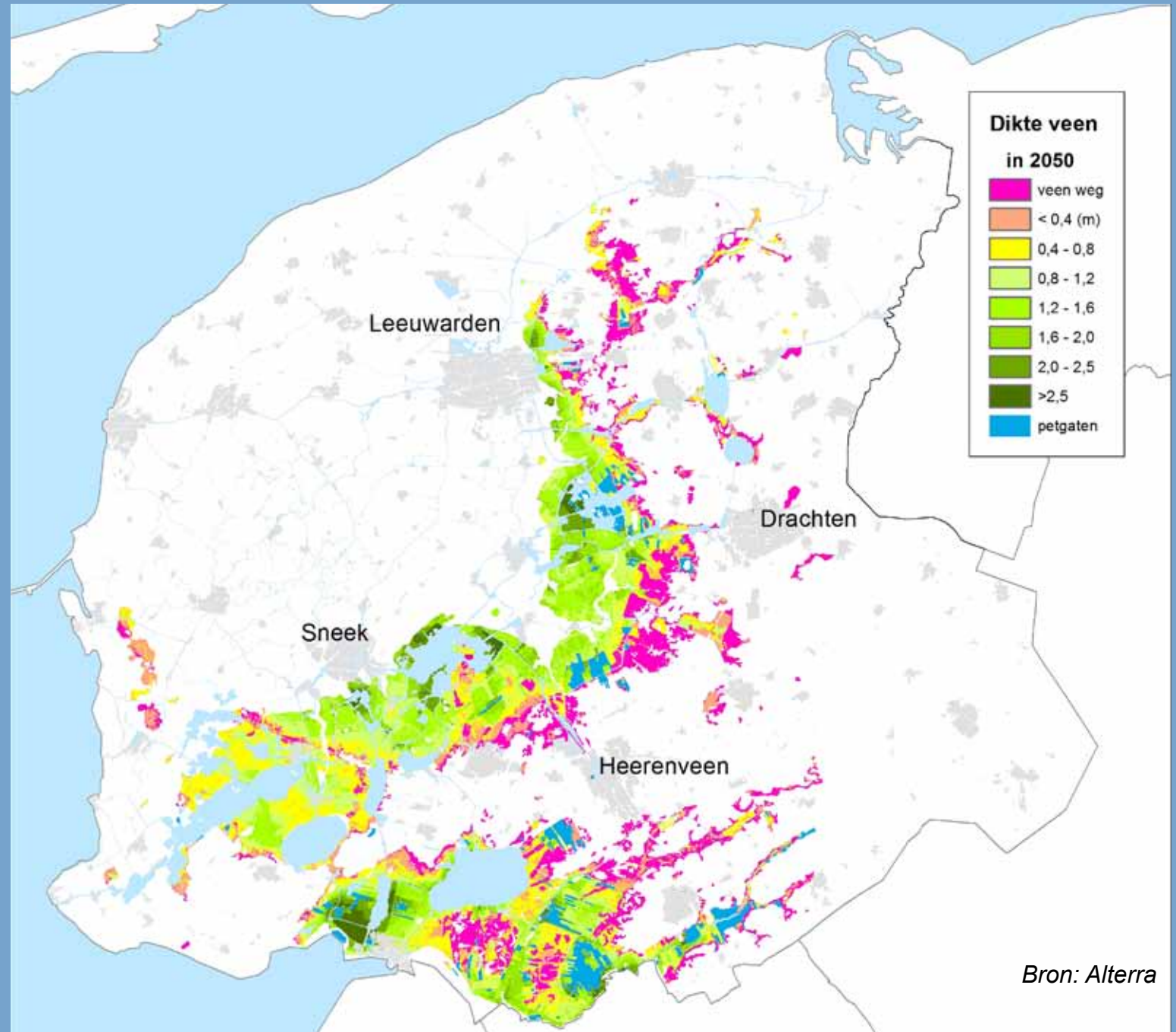

De Chinese Melkweg is geland in het Friese landschap

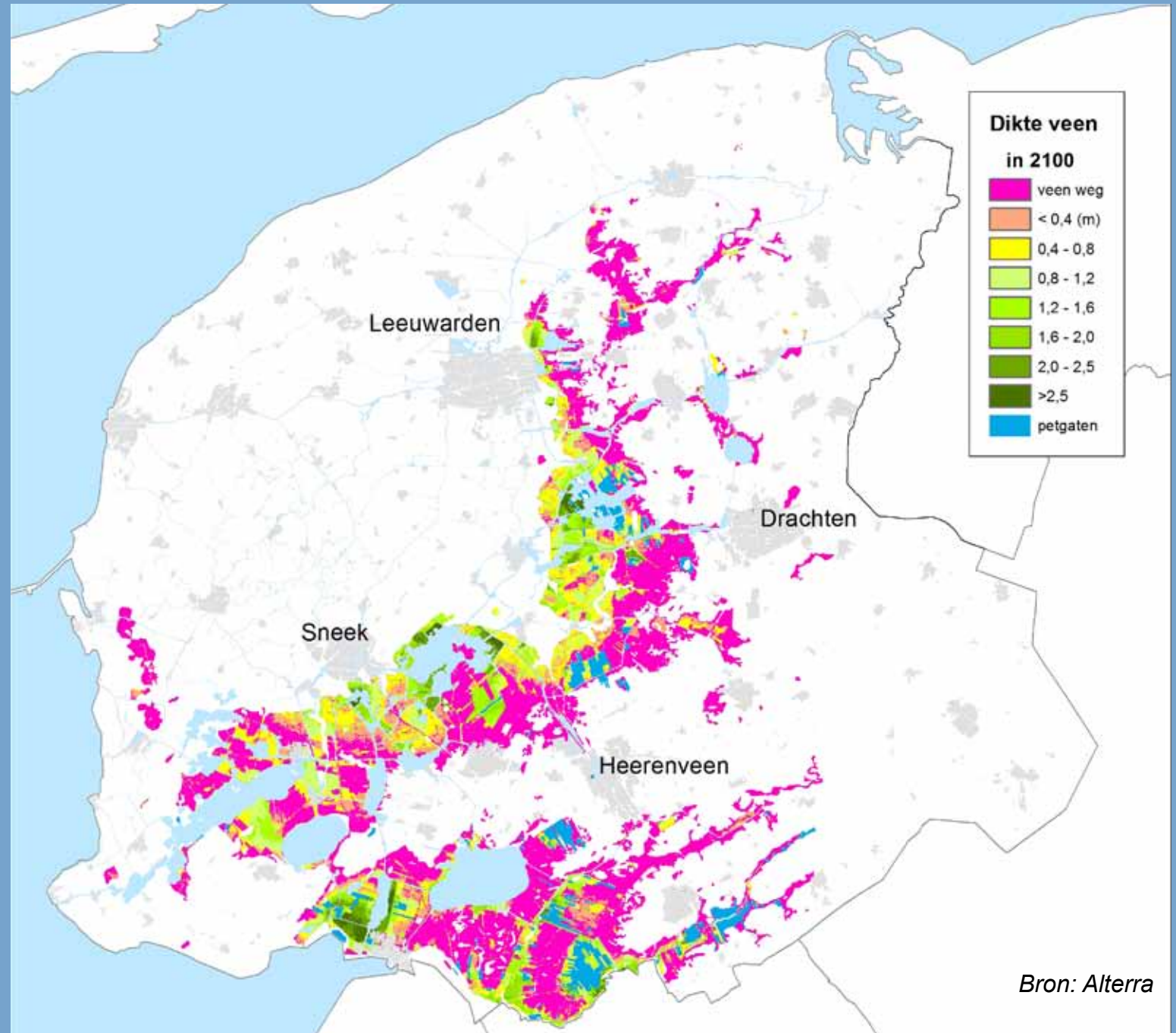
Bodemdaling 1 tot 2 cm. per jaar bij huidig bodemgebruik

Dikte van het Friese veenpakket in 2014

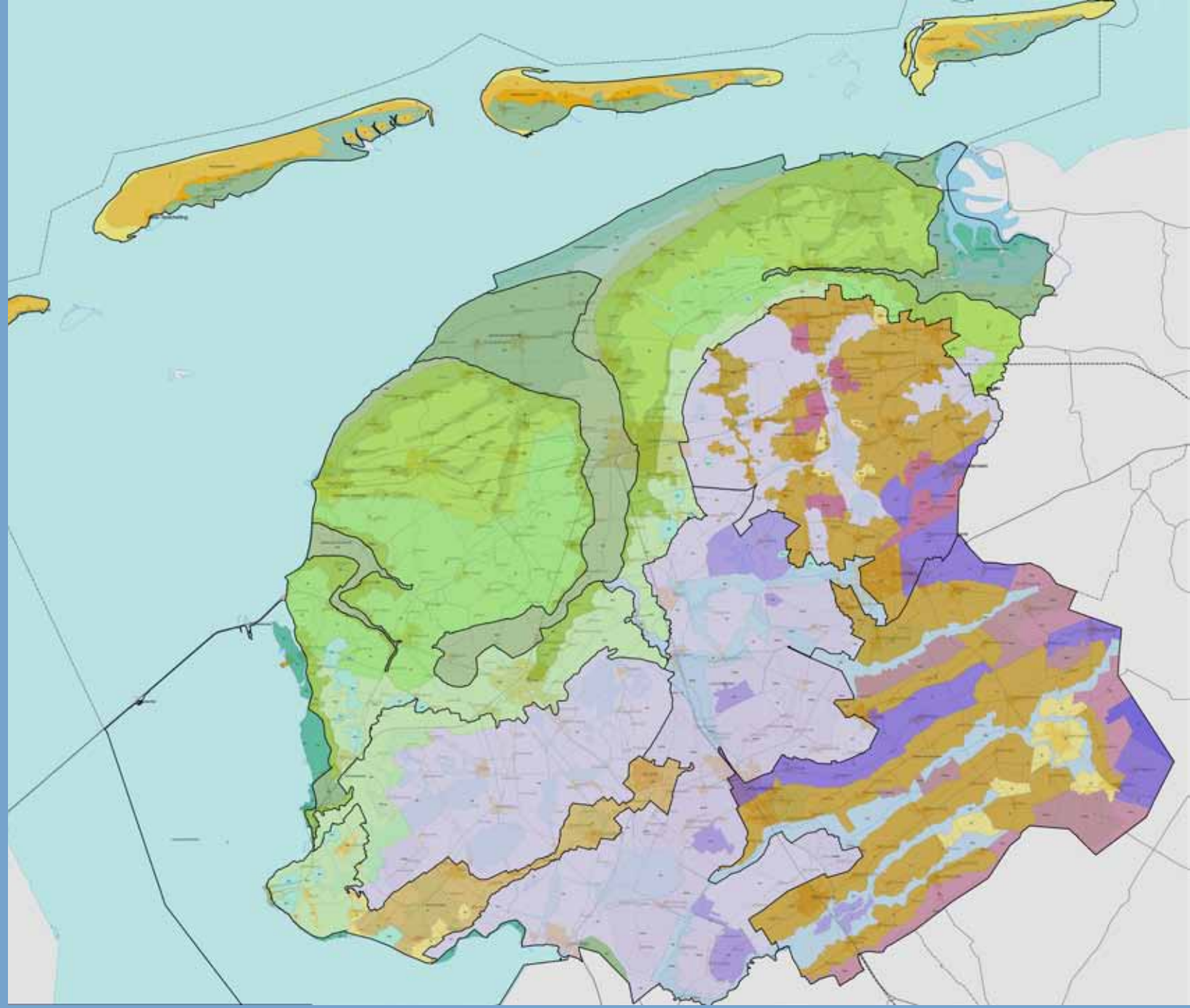
Dikte van het Friese veenpakket in 2050

Dikte van het Friese veenpakket in 2100

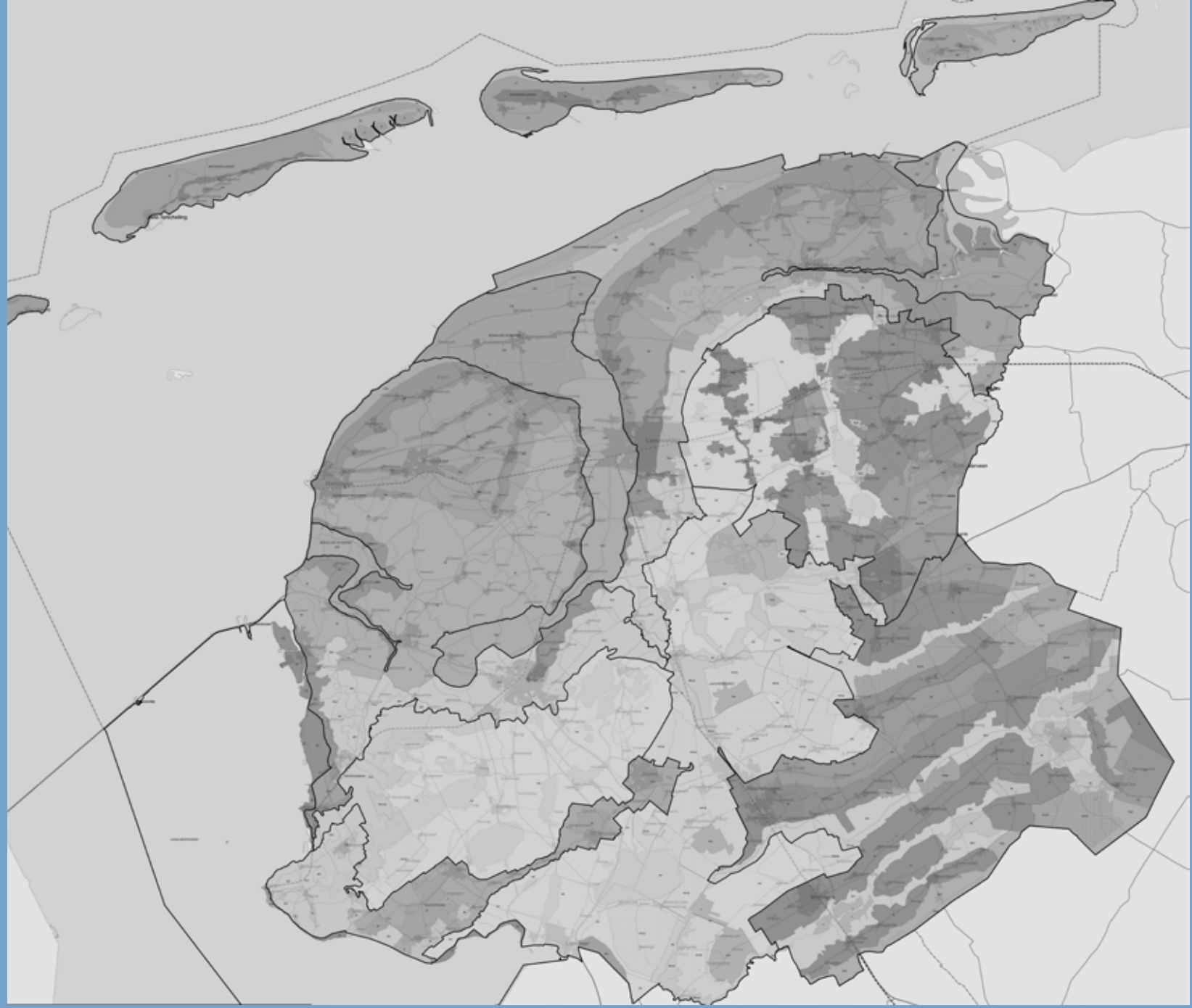

Veen als hoeksteen van het Friese landschap verdwijnt op den duur

Diversiteit landschap neemt af → kwetsbaarheid neemt toe

Diversiteit landschap neemt af → kwetsbaarheid neemt toe

Ik houd zielsveel van dit land en daarom moet ik tandenknarsend toegeven dat mijn Friese geluksgevoel plaats maakte voor pijn. Normaal ga je naar de dokter, maar waar kun je heen met landschapspijn?

bron: voorwoord Theunis Piersma in 'Vloeiend landschap'

Term 'landschapspijn' als uiting van die kwetsbaarheid én van de gevoelde onmacht

Straks is het echte Friesland verdwenen

Realisatie van de Schied
van Haringen
www.schiedvanharingen.nl

Reportage Landschapspijn In Friesland woedt een felle discussie over de teloorgang van het weideland. Een burgerinitiatief wil de biodiversiteit terugbrengen in het boerenland. „Er groeit niks, behalve raaigras.“

Door onze correspondent
Karin de Mik

Het Friese landschap verdwijnt. Of althans, het authentieke boerenland vol weidevogels, insecten en kruiden. Dat landschap maakt de afgelopen decennia langzaam plaats voor monotoon gras.

De Engelse 'liefdeprofessor' Dave Goulson, die onlangs een lezing gaf in

en kruiden. „En dat betekent minder insecten en minder voedsel voor de weidevogels.“

Zowel Goulson als Piersma voelt landschapspijn. Beiden werden vorig jaar met elkaar in contact gebracht door journalist/columnist Janien de Boer van de *Leeuwarder Courant*. In een onlangs gepubliceerd persoonlijk verhaal in haar krant beschreef ze het verdriet dat ze voelt als ze naar het verindustrialiseerde Friese landschap kijkt.

Haar artikel riep herkenning op bij veel boeren. Het bleef een felle reactie uit

Her landschap is van ons. Wij hebben ervoor betaald

Jochum de Vries
boer in Wieuwert

plank te houden en zitten klem tussen wetten en regels. Er moet gezamenlijk een oplossing worden gezocht waarbij een gezond, renderend bedrijf en biodiversiteit samengaan, vindt hij.

Misplaatsie romantiek

Eind vorig jaar is daartoe een Living Lab opgericht, een netwerk van boeren, overheden, kennisinstellingen, natuurorganisaties en burgers, die nieuwe verdienmodellen zoeken voor boeren die „weidevriendelijk“ willen boeren.

In de sneken van hun kop-hals-romp

niet meer achter een typemachine. Stilstand is achteruitgang. Je wilt vooruit, net als iedereen.“

„Hoewel, wat heet vooruit? In de jaren tachtig, toen ze de pleats overnamen van Jochums vader, kregen ze meer dan 80cent voor een liter melk, zo'n 35 eurocent. Nu is dat nog maar 25 eurocent. Burgers zouden zich meer moeten verdiepen in de bedrijfsvoering van veehouders in plaats van allerlei ongenoemde oneliners de wereld in te slingeren, meent ze. Haar man Jochum geniet van „mooi raaigras“. „Als ik het zie,

Het woord landschapspijn is goed gekozen. Dat voel ik ook

Andries van Weperen agrarisch socioloog

In Hauke is hij terug op de plek van het landschap van zijn jeugd. Hier bezaten zijn opa en later zijn vader in de jaren vijftig en zestig 34 hectare land. „Het was een gemengd bedrijf. We hadden koeien, en verbouwden ook haver, rogge, aardappelen en voederbieten. Mijn vader had een vaste arbeider en ze moekten met de hand.“

Een zoe van kleur en geluid

Een verweerd asfaltweggetje voert door het weiland. In de verte, op de grens van

achterbleef.“ Zijn ogen worden nat. Hij beseft dat het nostalgie is. „Het woord landschapspijn is goed gekozen, dat voel ik ook.“

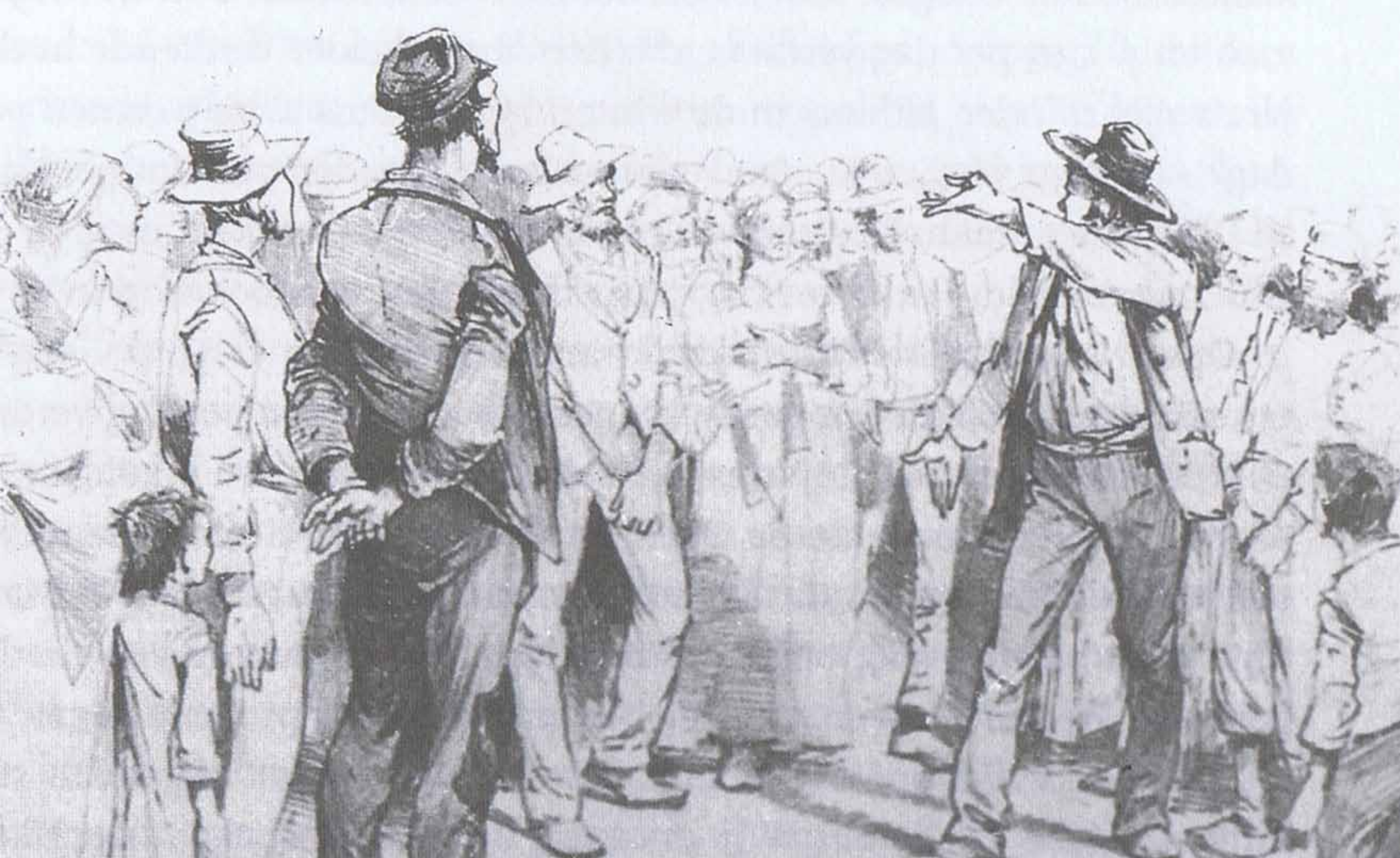
Hij somt op: de productie van voedsel tegen een lage kostprijs, de mechanisatie, automatisering, het Europese landbouwbeleid met ruilverkeveling en marktbescherming - het leidde tot goedkoop voedsel waar de consument om vroeg. Daarom veroordeelt hij de boeren niet, al vindt hij dat ze moeten stoppen met hun verhaal dat ze „vreselijk nodig zijn om de

Het verschrompelende veenweidegebied in Friesland staat voor een meerduidige teloorgang:

- Met het veen verdampst de cultuurhistorie in het gebied
- Landschappelijke diversiteit (“het echte Friesland”) en daaraan gekoppeld de biodiversiteit loopt sterk terug
- Waterbergende vermogen van het veenweidegebied
- de sponswerking - en daarmee de voorraad gebiedseigen zoetwater raken we langzaam kwijt

Schaatsen 'yn splis' op landijs in het Lage Midden van Fryslân (rond 1950)

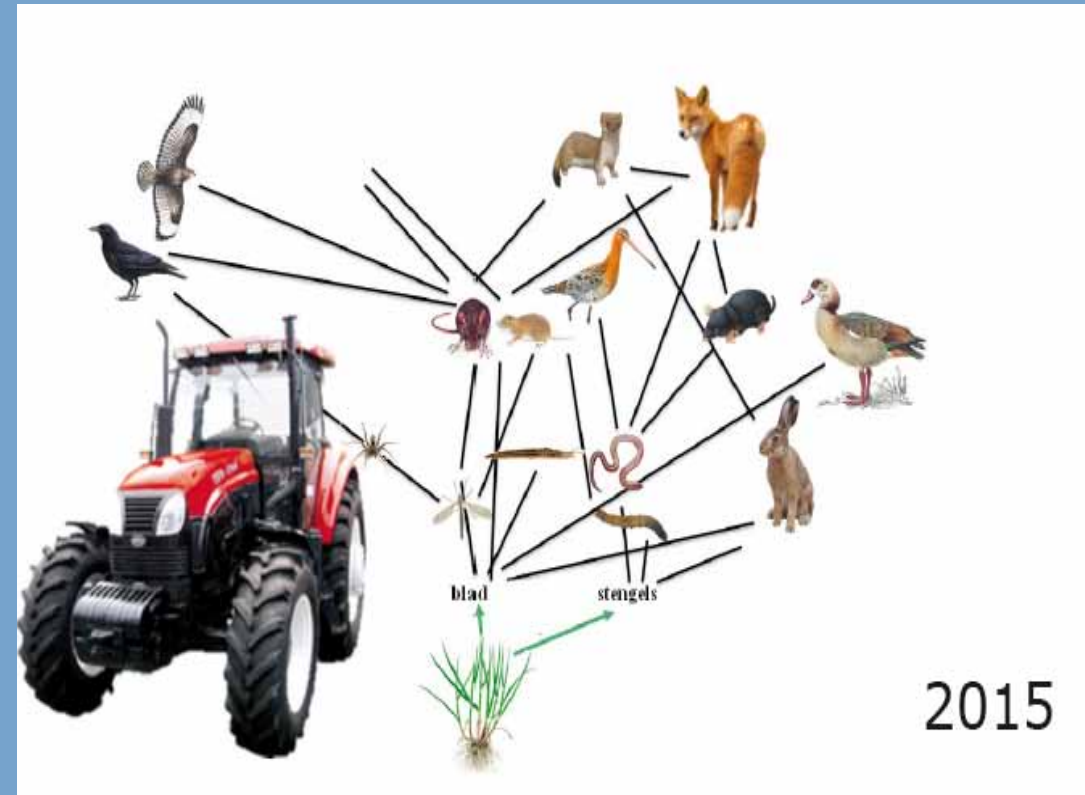
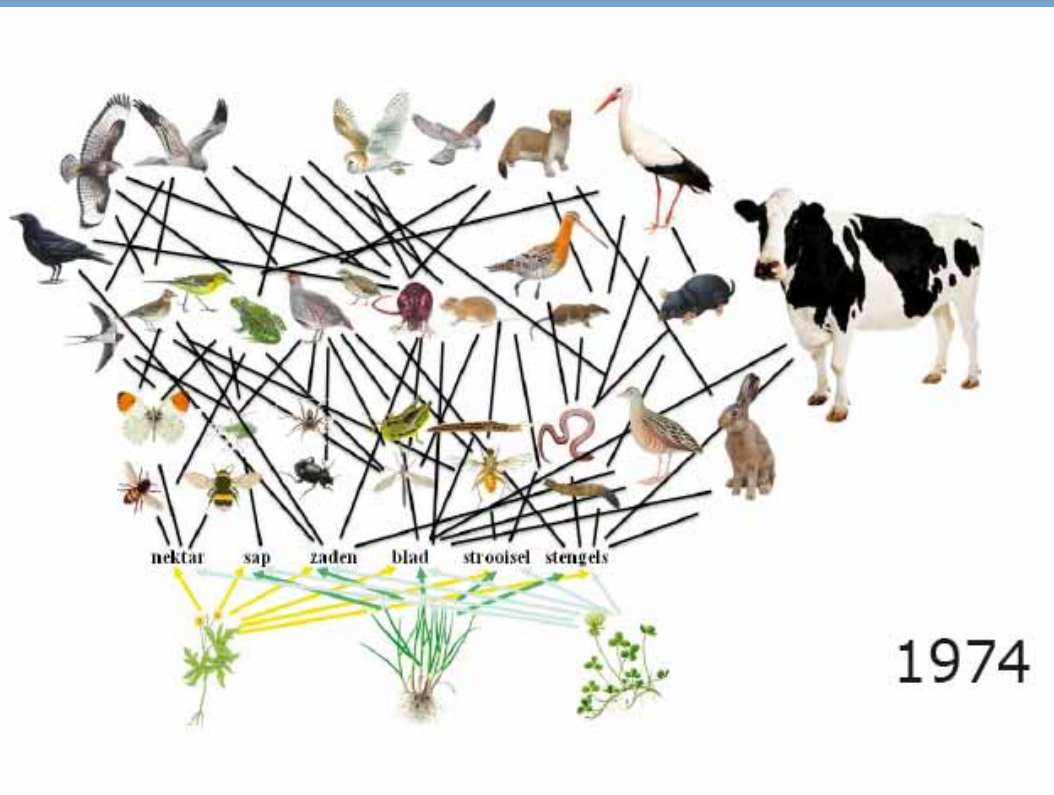

Met de oxidatie van het veen verdampen ook de bijbehorende verhalen

bron: Klaas Koopmans - Poelen bij Eernewoude, 1985

Kleur, geur en geluid verdwijnen met de biodiversiteit uit het landschap

Bron: Voedselweb onder voormalig bloemrijk grasland in 1974 en in 2015 (Jeroen Onrust en Theunis Piersma - RUG)

Omvang voedselweb onder grasland dramatisch afgenomen

Biodiversiteit en productiviteit zijn evenredig aan elkaar gerelateerd:

“In experimenten met grasland blijkt dat hoe rijker de biodiversiteit (aantal plantensoorten) is, hoe hoger de opbrengst van het totale grasland. Bovendien valt het op dat bepaalde soortcombinaties leiden tot extra hoge opbrengsten. Elke soort levert een specifieke bijdrage die de soort in isolement niet kan waarmaken, zoals bescherming tegen een ziekte of betere opname van voedingsstoffen en water”

(prof. Gerlinde De Deyn)

Het inkomen van melkveebedrijven bestaat voor bijna 60 procent uit subsidies.

SER: wie niet duurzaam wil boeren, moet ermee stoppen

Advies

Alleen boeren die oog hebben voor maatschappij en milieu verdienen nog steun, vindt

bedrijf, dat er een hoogwaardige grondstof van kan maken. „Een fundamentele breuk met de huidige praktijk”, aldus Nijpels. Wie op deze manier werkt, is maatschappelijk ver-

gedaan, maar een echte omslag is tot nu toe te weinig voortvarend van de grond gekomen”, zegt Nijpels.

De „voorhoede” krijgt in de SER-plannen financiering van banken en

verklaring”, zodat die samen met banken een sanering kan uitvoeren. Nijpels: „De banken hebben daar lang bij. De Rabobank heeft voor

Agrarische sector enorm in transitie. Er is sprake van een brede heroriëntatie bij boeren + zoektocht naar duurzaam bodemgebruik

Omgeving Zegveld (Zuid-Holland)

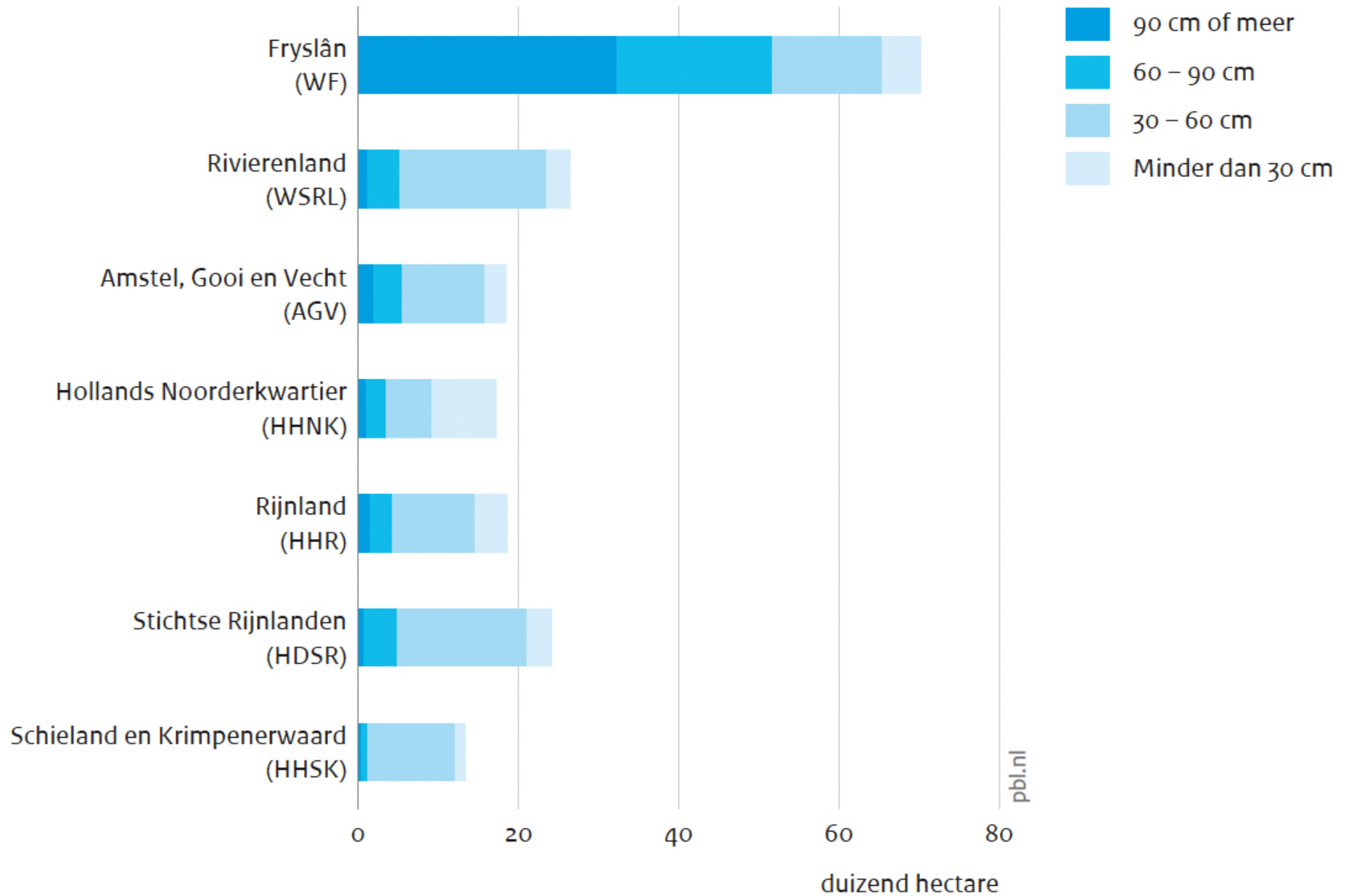

Omgeving Langelille - Munnekeburen (Fryslân)

Waterbergend vermogen Friese veenweide is de laatste decennia sterk teruggelopen (hoeveelheid oppervlaktewater gereduceerd van 10% naar 2%)

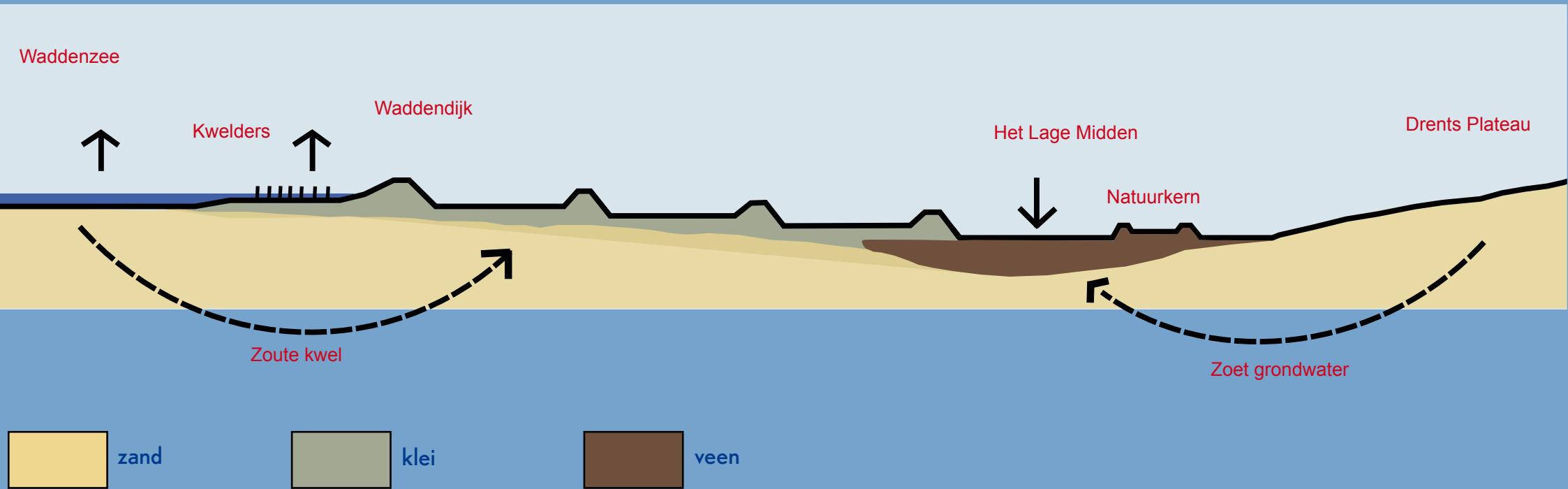
Figuur 4.5

Drooglegging per waterschap, 2015

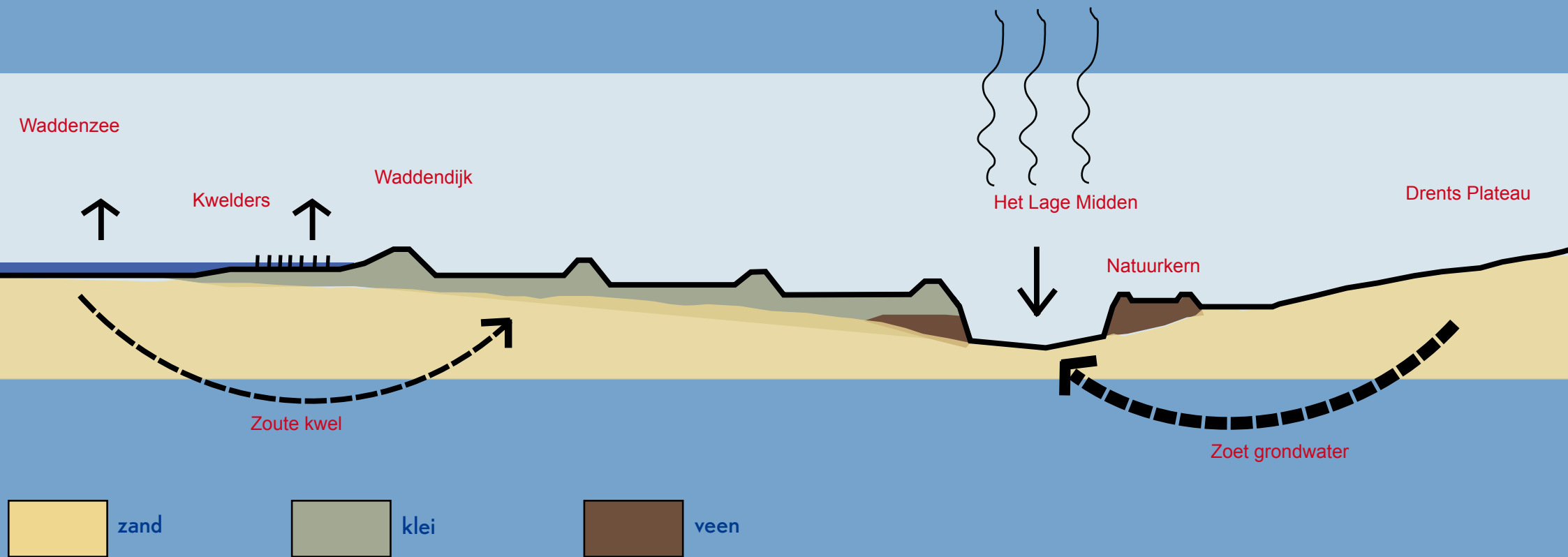

Bron: Waterschappen; bewerking PBL

Globale dwarsdoorsnede noordwest-zuidoost Fryslân, anno 2017
 (zeespiegel stijgt, veenbodembodem daalt)

Toekomstige dwarsdoorsnede noordwest-zuidoost Fryslân bij huidig grondgebruik (geohydrologisch beïnvloedingsgebied is 4x de breedtemaat van het Lage Midden)

Urgentie om in te grijpen neemt toe:

Bij niks doen verdrogen de natuurkernen in Lage Midden
én beekdalen op het zand,
kosten waterschap zullen alleen maar toenemen
(wie betaalt dat?)

CO₂-uitstoot door oxidatie veenlaag bedraagt momenteel
1,5 miljoen ton/jaar in Fryslân

Klimaatverandering vraagt om een andere manier van denken, om
een weerbaar en robuust zoetwatersysteem

Natte periodes
10-daagse neerslagsom
die eens in de 10 jaar
wordt overschreden:
Winter: +8 tot +25%

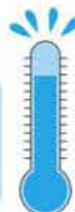
Droge periodes (zomers)
+3,5 tot +15%
Potentiële verdamping

Jaarlijkse neerslag
+5 tot +7%

Zeespiegel Noordzeekust
+25 tot +80 cm

Jaargemiddelde temperatuur
+1,3 tot +3,7°C

Rivierafvoeren Lobith (2071-2100)

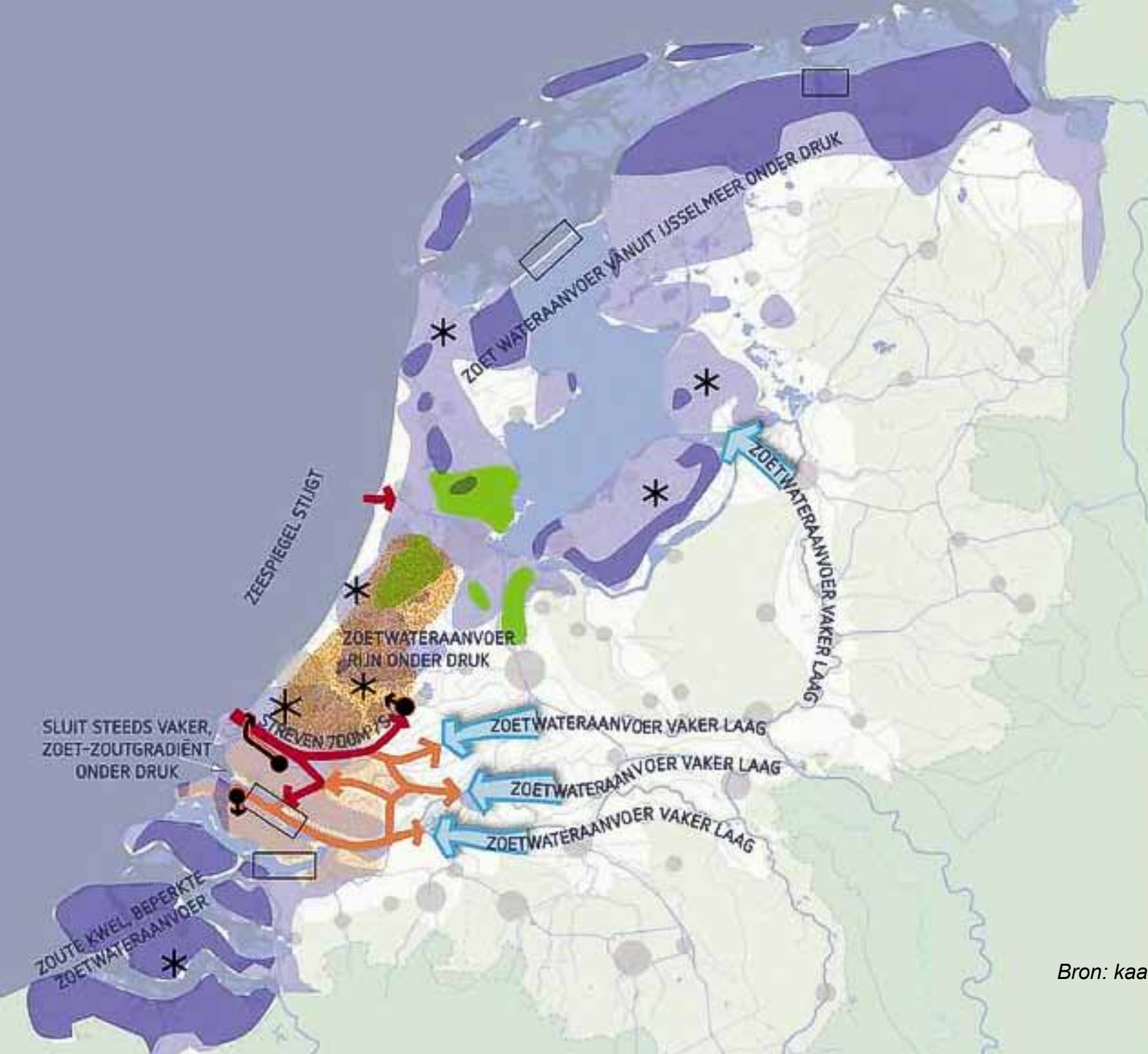
Jaargemiddelde afvoer : -5 tot +15%
Lage afvoer: Laagste 7-dagen afvoer
in de zomer (mei t/m oktober): -30 tot -10%
Hoge afvoer: Afvoer met een
herhalingsstijd van 1000 jaar: -5 tot +30%

pbl.nl/knmi.nl

Bron: KNMI'14-scenario's

Het klimaat in Nederland zal verder veranderen, maar in welke mate is nog onzeker. Volgens de KNMI'14-scenario's kan de temperatuur in Nederland richting het einde van deze eeuw stijgen met 1,3 tot 3,7°C en wordt het zowel natter (in de winter) als droger (in de zomer). De verwachte wateraanvoer via de Rijn neemt in de zomer af; piekafvoeren die eens in de duizend jaar voorkomen, kunnen enigszins afnemen of juist fors toenemen.

Het wordt zouter

gebieden met interne verzilting door zoute kwel

- gebied met grondwater en/of oppervlaktewater > 200 mg/l
- gebied met oppervlaktewater > 600 mg/l

gebieden met extreme verzilting door zeewater

- zoutindringing 2008-2050 (+ 35 cm, W1); innamepunten langdurig onbruikbaar
- zoutopdringing 2050-2100; innamepunten langdurig onbruikbaar
- zoetwateraanvoer onder druk (2008-2050)
- zoetwateraanvoer onder druk (2050-2100)
- belangrijk zoetwaterinnamepunt onder druk

kwetsbare functies

- verziltingsgevoelige teelt (glastuinbouw, bollenteelt, boomteelt, fruitteelt in verziltingsgebied)
- zoutgehalte toenemend probleem voor natuur en stedelijk groen

ontwikkeling natuur/waterkwaliteit

- zoet-zout overgang/verzilting in onderzoek

landschap x dynamiek = kwaliteit

Dynamiek zoeken in agrarische heroriëntatie
én in de klimaatopgave. Zijn die te combineren?

Klimaatverandering als kans zien om het veenweideprobleem
op te schalen.

Hoe gaan we om met ons zoetwater in de toekomst?

Verdroogde veenkade Wilnis, augustus 2003

Clusterbui Arnhem, juni 2016

De extremen in ons weerbeeld zullen toenemen.
Extremen vragen om een weerbaar en robuust watersysteem voor ons zoetwater

foto: Jan Jelle Jongsma

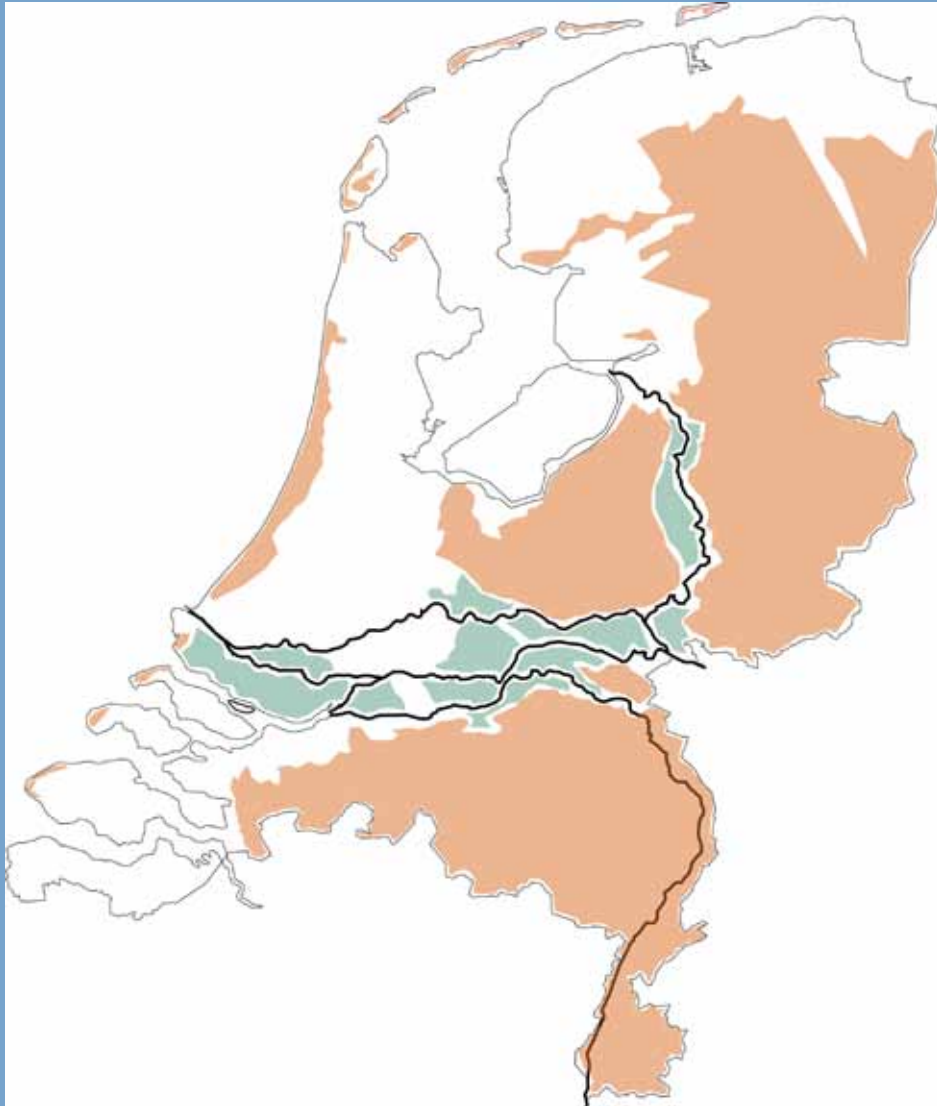
Seizoensberging in het voorjaar

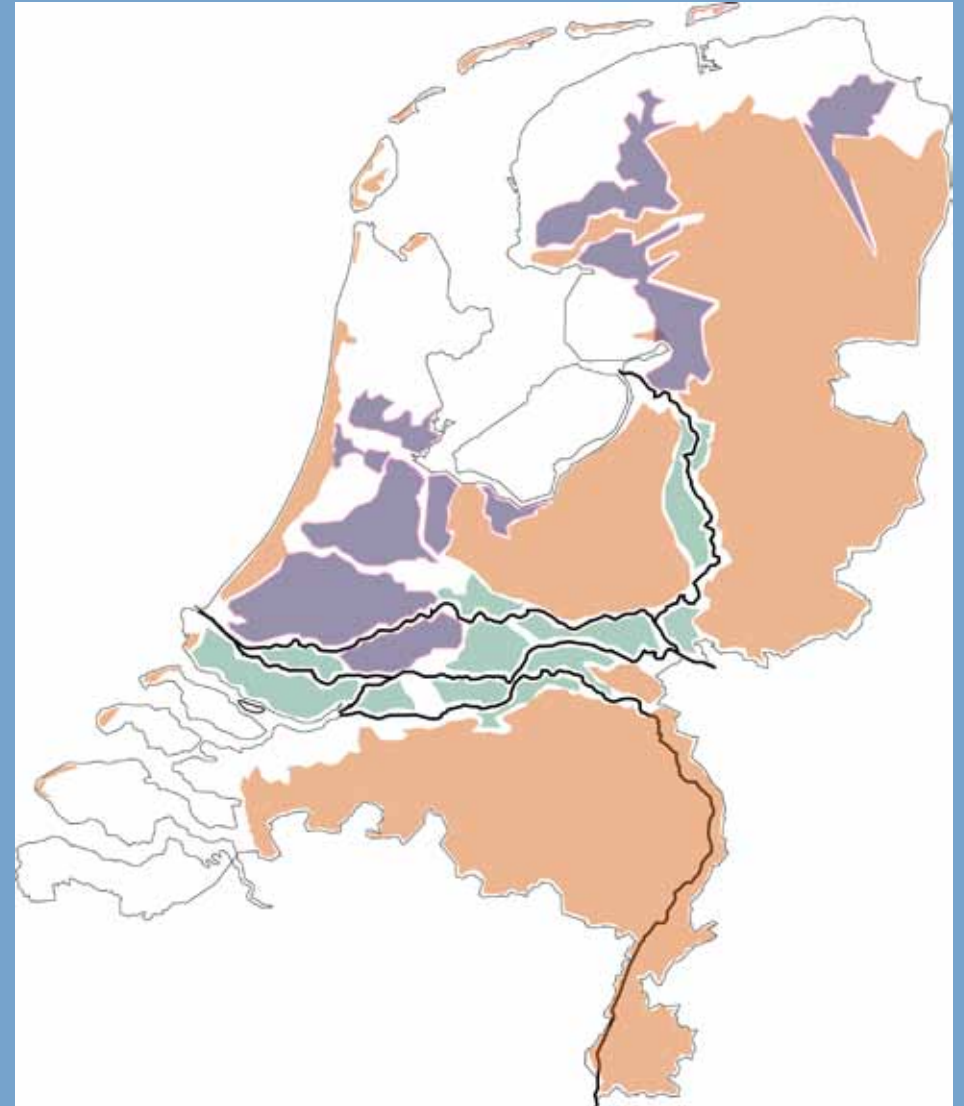
Ryptsjerker Polder - Fryslân

foto: Arjan Hendriks

Ruimte voor de Rivier, 2006-2019

Ruimte voor het Veen, 2020-2040

'Ruimte voor het Veen' als nationale opvolger van 'Ruimte voor de Rivier'
Hoe gaan we om met onze ondergrondse uiterwaarden?

foto: Hans Peter Föllmi

An aerial photograph of a rural landscape. A central paved road runs north-south, flanked by two parallel canals. The canals are filled with water and reflect the sky. The surrounding fields are lush green, with some areas appearing to be recently mowed. In the distance, a red tractor is visible on the road. The sky is a vibrant blue with scattered white clouds. On the right side, a large, dense tree is partially visible, framing the scene.

‘Ruimte voor het Veen’ als regionaal gebiedsprogramma om tot een robuuster watersysteem te komen én een betere verdeling van agrarische bedrijfstypen

Hoogwatersloot is lastig watervoerend te houden

Bron: 'Vloeiend landschap'

Een robuust watersysteem betekent een oplossing voor kantelende kades

Hoogwatersloot wordt hoogwaterzone;
berging van zoet water (voorraad/piek)
+ kansen voor natuur en recreatie

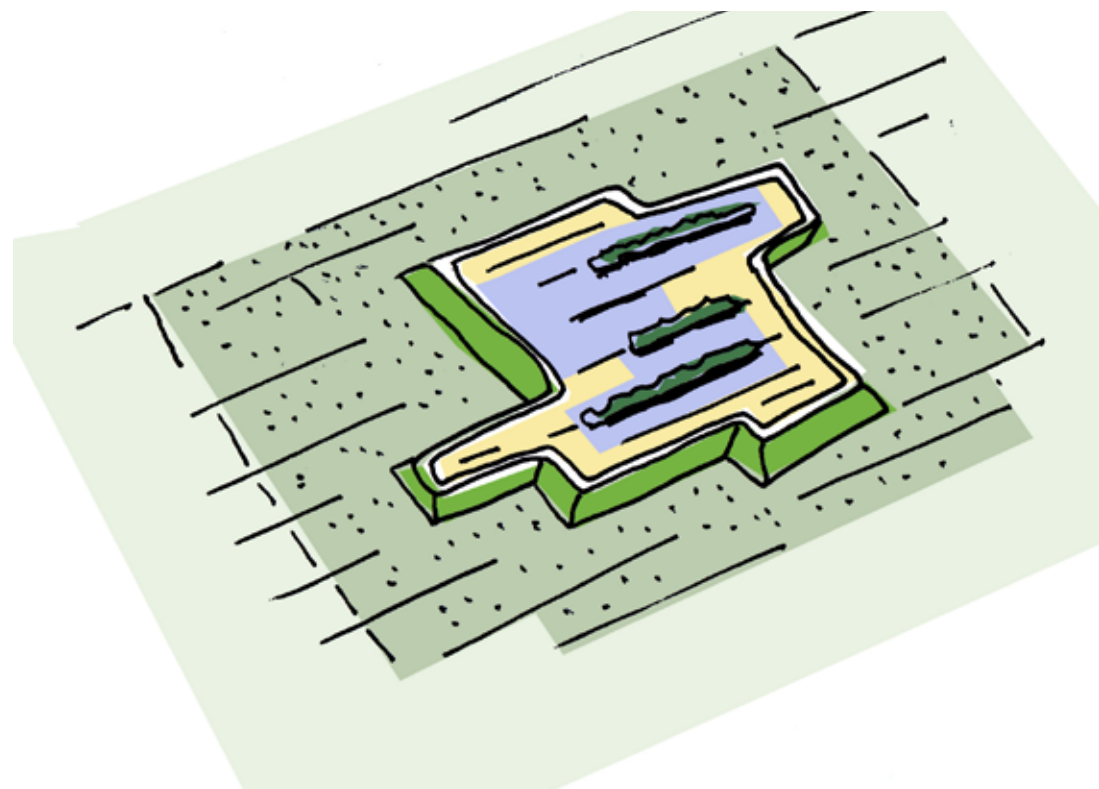
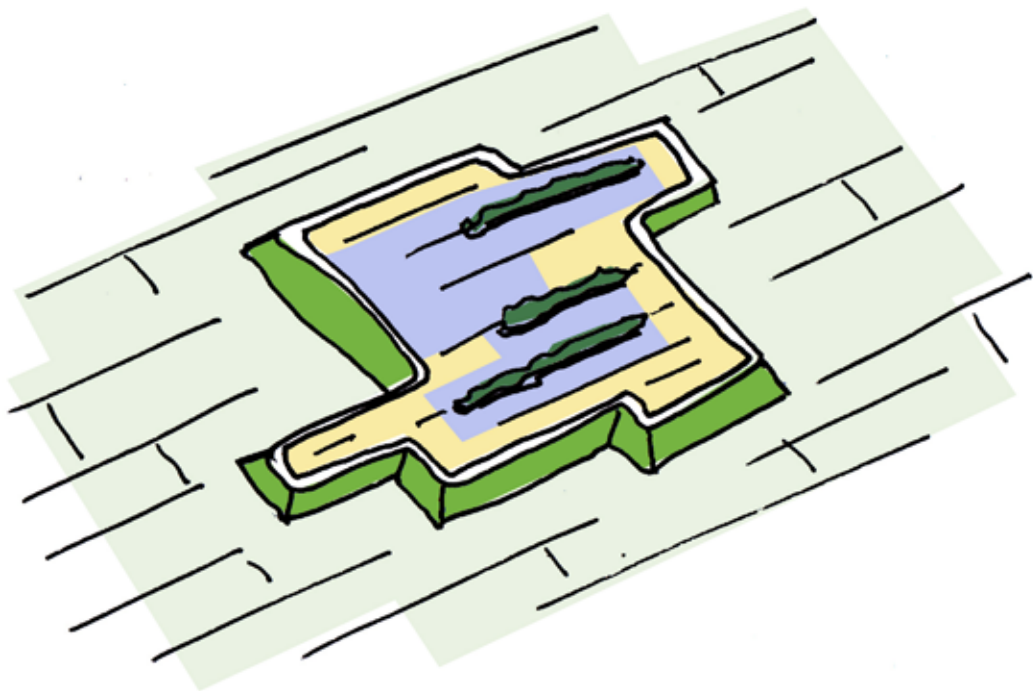

Bron: 'Vloeiend landschap'

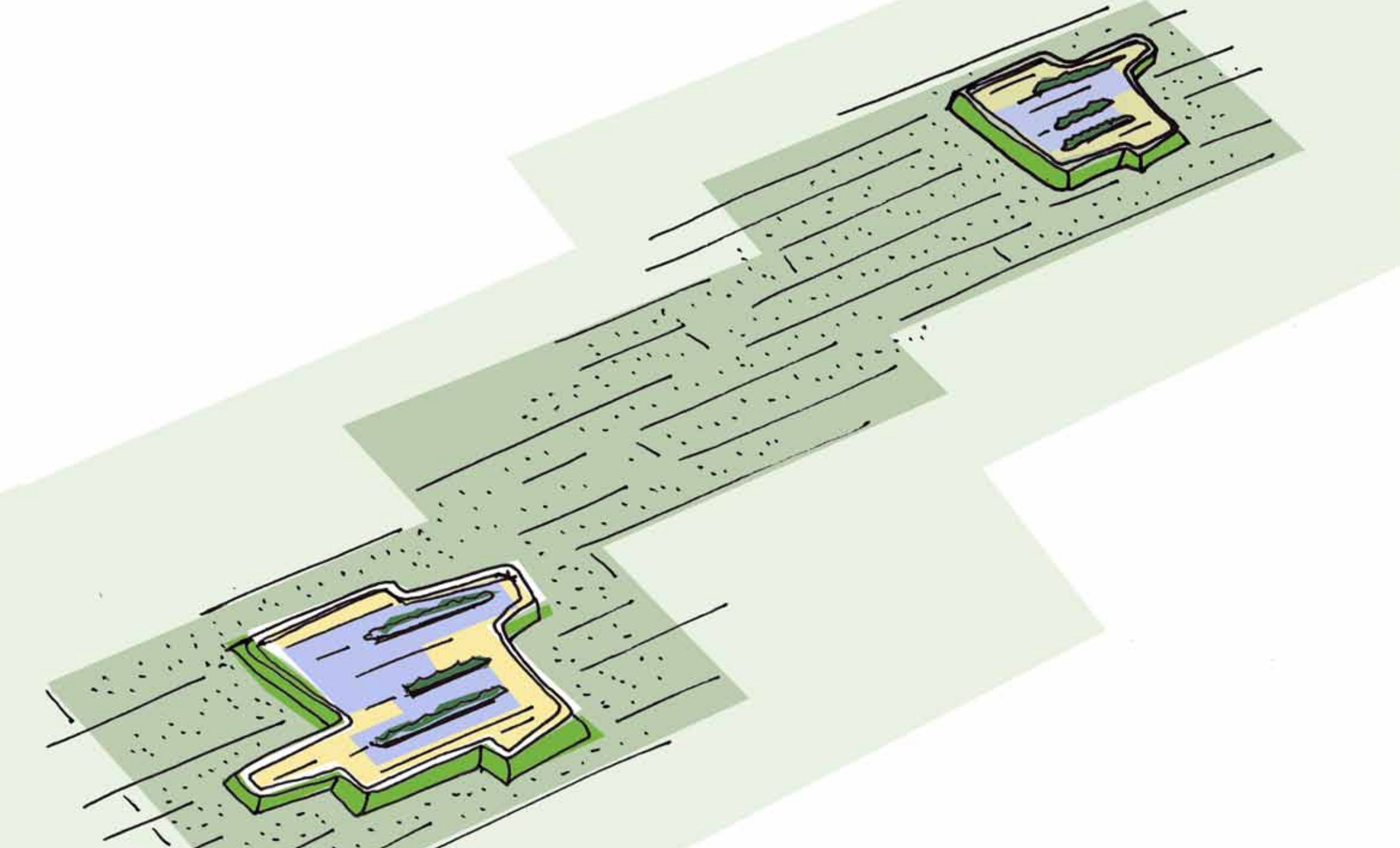
Een robuust watersysteem betekent kansen voor nieuwe landschappen
en meekoppelen van functies

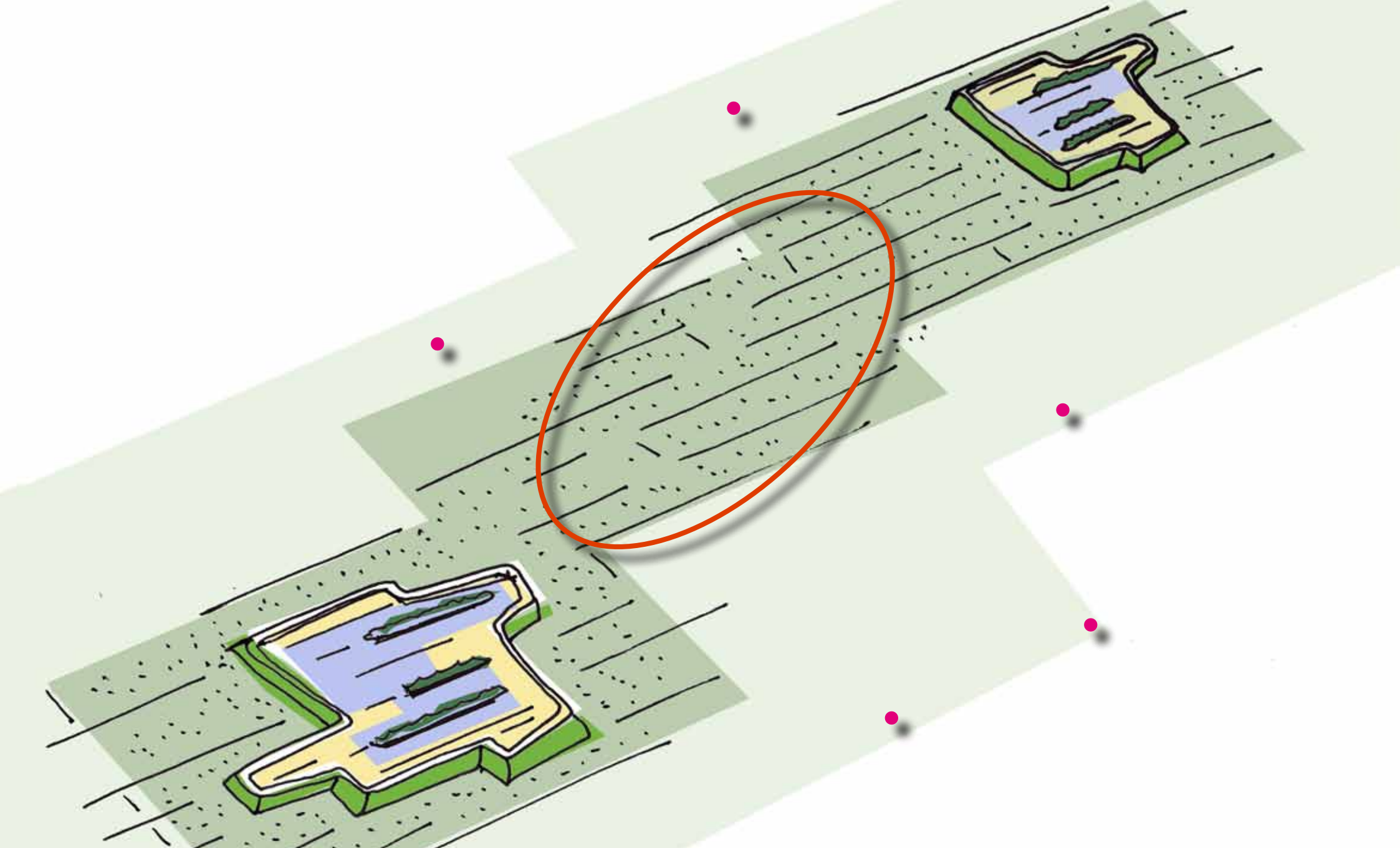
Lisdodde als natte teelt op hervernatte veengronden (VIC- Zegveld)

Natte teelten als buffer rond natuurkernen in het veengebied

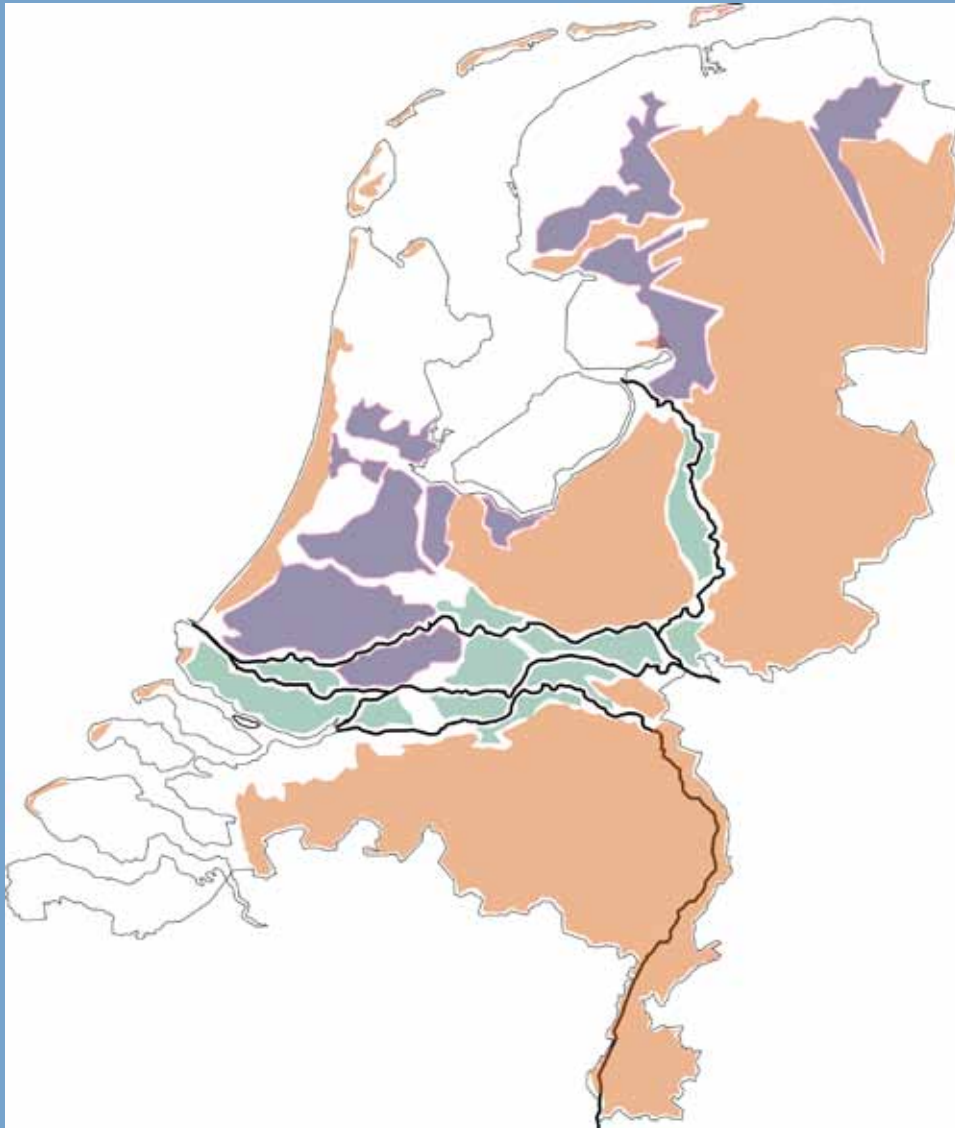
Natte teelten als verbinding tussen natuurkernen in het veengebied

Natte teelten in gemeenschappelijke, laaggelegen gronden (meenten / 'mienskar')
als onderdeel van een natuurinclusieve, circulaire landbouw

Maar wie pakt de regie?

'Ruilverkaveling 2.0' als middel, als regionaal uitvoeringsinstrument binnen gebiedsprogramma 'Ruimte voor het veen'

Ruilverkaveling 1.0

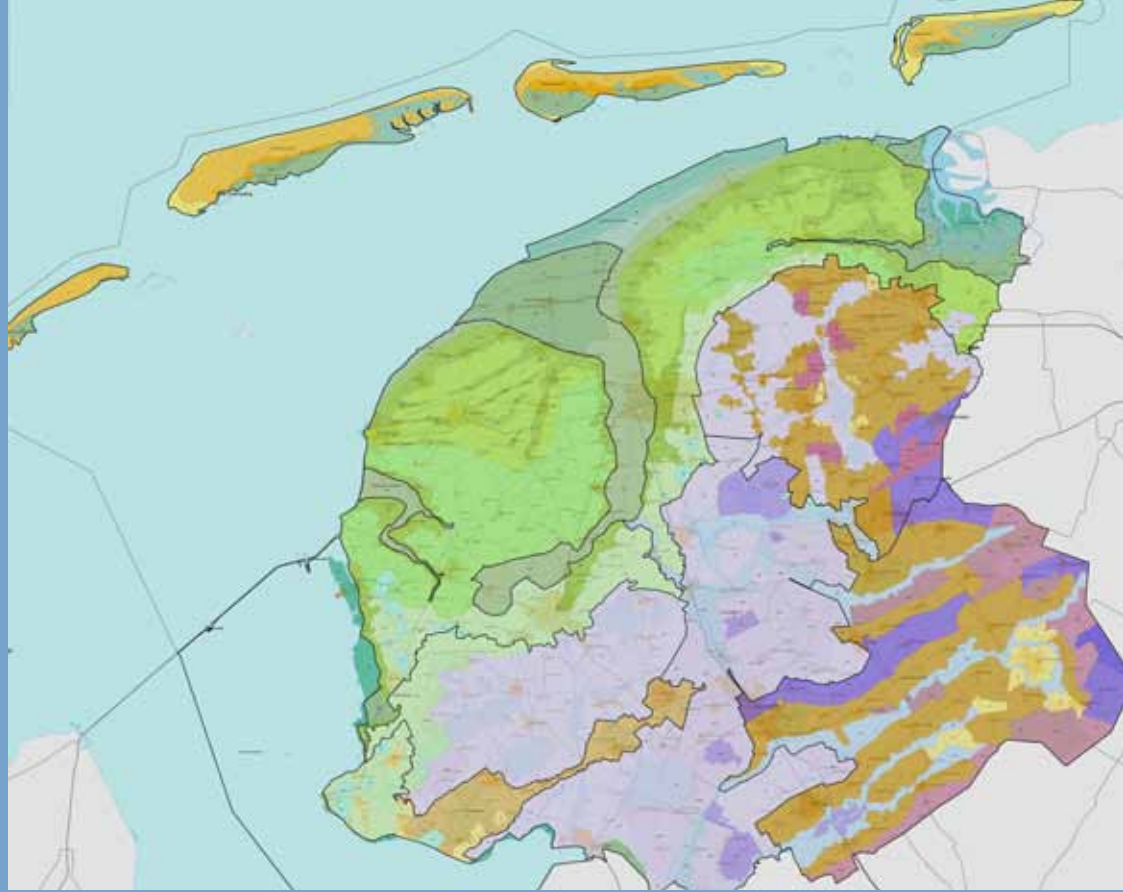
‘Nooit meer honger’

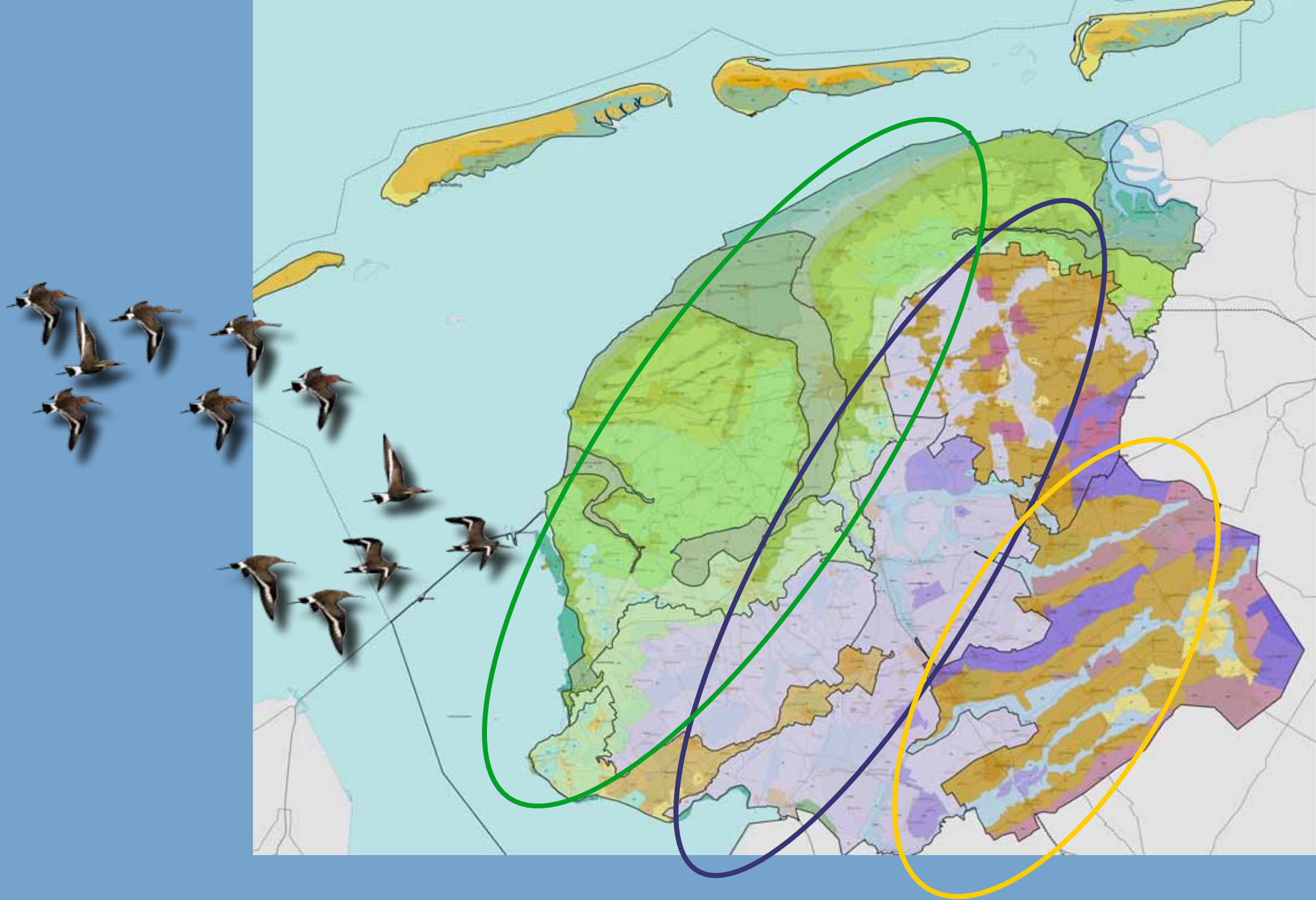
- Intensivering en rationalisatie volgens één landbouwrecept
- Verhoging van de welvaart (armoedebestrijding)
- Opgelegd en gefinancierd (grotendeels) door het Rijk
- Onteigening indien nodig
- De maakbare samenleving
- Optimisme en modernisering

Ruilverkaveling 2.0

'Nooit meer pijn'

- Differentiatie en diversiteit volgens meerdere landbouwrecepten met aandacht voor klimaatadaptatie, natuur en cultuurhistorie
- Verhoging van welzijn én kwaliteit leefomgeving
- Op initiatief van provincie en waterschap?
- De gedeelde samenleving
- Optimisme en modernisering

Elk landschapstype zijn specifieke manier van boeren en zijn eigen waterpeil

Samen op zoek naar een nieuwe balans
tussen melk en water

Dank voor uw aandacht!

Ruimte voor het Veen

Op weg naar een nationaal gebiedsprogramma
met regionale uitwerkingen

Zegveld, 16 juni 2017

Peter de Ruyter, landschapsarchitect